

# "Štokarjev gospod": Janez Ev. Krek

(1865–1917)

Miha Šimac

*Oj trpi s Kristom to življenje  
in ž njim končaj ga umirajoč,  
da tedna zadnji dan vstajenje  
in večna bo velika noč.*

Janez Ev. Krek, Drobotnice 1887

Človekovo življenje je vselej vpeto v prostor in čas, ki sooblikujeta njegovo držo in ravnanje. Tako so na ljudi, ki so v drugi polovici 19. stoletja živeli pod habsburškim žezlom, gotovo vplivale tudi takratne gospodarske, politične, socialne in družbene razmere. Tako denimo je bilo leto 1865 v habsburškem imperiju leto precejšnjih pretresov, povezanih zlasti s političnim področjem. Šlo je za občutna notranja trenja in različna vprašanja o ureditvi monarhije, pri čemer je prednjačilo predvsem t. i. madžarsko vprašanje, ko so si Madžari prizadevali za drugačno, po njihovem predlogu sprejeto državno ureditev. V ta čas sodi tudi t. i. mariborski program, katerega pobudnik je bil duhovnik Andrej Einspieler (1813–1888). V programu so se njegovi zagovorniki zavzemali za preureditev oziroma oblikovanje "Notranje Avstrije", federativne in relativno avtonomne politične enote v okviru cesarstva. O vseh teh večjih in manjših dogodkih, ki jih je krojilo življenje, je poročalo takratno tuje, pa tudi domače časopisje. Tako so, kakor vsako sredo, tudi 29. novembra 1865 v Ljubljani izšle Novice. Bralci so takrat v njih lahko prebrali poročilo o letnem zboru Kmetijske družbe v Ljubljani, ki ji je predsedoval Fideli Terpinec (1799–1875), pa spis o poduku vinorejcem, ki ga je napisal France Jančar, z gorenjskega konca je bil objavljen prispevek o preseljevanju na tuje, niso pa manjkale niti politične novice, povezane z življenjem v habsburški monarhiji, z delom deželnih zborov kakor tudi ne drobne vesti in notice o posameznih krajevnih, lokalnih dogodkih ali osebne vesti. Med slednje je sodilo tudi opravičilo prijateljem Lovra Tomana (1827–1870) ob njegovi preselitvi v Ljubljano.<sup>1</sup>

## Otroška leta in selitve

Nič pa ni časopisje poročalo o tem, da so pretekle dni v prenekateri družini znova zaslili otroški jok. Med temi, ki so to doživeli prvič, je bila dva dni poprej tudi skromna učiteljeva družina pri Sv. Gregorju. Dne 27. novembra 1865 so tamkajšnjega župnika Matevža Perčiča<sup>2</sup> prišli klicat, da bo treba novorojenemu fantiču podeliti zakrament svetega krsta. Duhovniško službo je župnik Perčič takrat opravljal že 32 let,<sup>3</sup> življenje ga je dodobra obrusilo in le stežka bi ga še kaj presenetilo. Tudi ta klic ga ni in mirno je odšel v cerkev, kjer so ga čakali domači in botri, da je otroku podelil sveti zakrament. Po podeljenem krstu je župnik z že nekoliko tresočo roko s črnolom v formularni zapis župnijske krstne matične knjige med drugim zapisal, da se je tega dne tamkajšnjemu učitelju Valentinu Kreku in njegovi mladi ženi Mariji, roj. Štupica, rodil sin, ki so ga še isti dan krstili za Janeza.<sup>4</sup> Ob tem pa župnik gotovo niti malo ni slutil, da bo sin iz te učiteljeve družine v zgodovini slovenskega naroda pustil tako velik pečat.

Takrat 28 let stari učitelj, organist in cerkovnik Valentin Krek, visok in krepak mož, je izhajal iz Krekovega rodu, katerega cerkvene matice in urbarji so dokazovali njihov obstoj na Gorenjskem vsaj že od 17. stoletja.<sup>5</sup> Postavni začasni učitelj je upal, da bo z delom zaslužil dovolj, da si bo lahko ustvaril družino. Toda to je bilo mogoče šele potem, ko je bil leta 1864 imenovan za stalnega učitelja pri Sv. Gregorju, o čemer je poročalo časopisje.<sup>6</sup> Takrat se mu je oko ustavilo na brhki, prijazni in zgovorni 21-letni Mariji Štupica, hčerki takratnega župana Sodražice, Janeza Štupice. Oče Janez sicer poroki z revnim učiteljem ni bil najbolj naklonjen, a tudi preprečil je ni. Tako sta se Valentin Krek in Marija poročila februarja 1865 in že v novembru prvič postala starša. V naslednjih nekaj letih sta se poleg sina Janeza v družini rodili še dve hčerki, Zofka in Cilka. Družina se je torej vse bolj širila, posledično pa je bilo treba iskati tudi novih rešitev za boljše življenje. Učiteljeva sredstva pač niso zadoščala za vse več lačnih ust. Valentin se fizičnega dela ni branil in je tudi na ta način po-

skušal izboljšati domače razmere, z delom na najeti njivi in dnino pri sosedih pa je boljšemu družinskemu položaju po svojih močeh pripomogla tudi mati Marija. Spričo vse večjih obveznosti se je torej mladi Janez, bister in živahen otrok, rad zadrževal pri sorodnikih, še posebej pri dedu županu.<sup>7</sup>

Učitelj Valentin Krek je, kljub skromnemu življenju, spredel, da bo za naraščajočo družino treba iskati novo, bolj plačano učiteljsko mesto. Res je časopis Učiteljski tovariš 15. decembra 1868 poročal o spremembah "v učiteljskem stanu" in zapisal, da gre "Valentin Krek od sv. Gregorja v Dolenjo vas"<sup>8</sup>, toda te službe ni nastopil. Zato pa je na lastno prošnjo dosegel, da je bil premeščen za učitelja v Komendo, o čemer je časopisje prav tako poročalo.<sup>9</sup> Krekova družina se je tako v začetku leta 1869 preselila na Gorenjsko, kar so na svoj način občutili tudi otroci. Po tej selitvi se je oče znašel v šoli, kjer je vrvelo mladih glav, željnih učenosti. Očitno je Valentin zgodaj presodil, da mednje sodi tudi njegov sin Janez, saj je šel v šolo že v šolskem letu 1870/71. Zdi se, da se oče pri tej presoji ni prav nič uštel, saj je bil Janez že v naslednjem šolskem letu v "zlatih bukvah" zapisan na drugem mestu, v letu 1872/1873 pa na tretjem.

V Komendi je imel oče Valentin obilo dela s številnimi otroci v šoli, pa tudi domača družina se je še razširila, saj se mu je v Komendi leta 1871 rodil drugi sin Alojzij, leta 1873 pa še hčerka Amalija. Ob tem je imel na skrbi še starega očeta. Tudi zato se je namreč želel kar se da hitro preseliti v še ne do konca osušeno novo šolsko poslopje. Stanovanje pa je bilo, kakor je sam navedel, "vlažno in nezdravo". Vsemu temu navkljub pa je imel Valentin še vedno precej nizko plačo, kar je povzročilo še gmotno stisko. Plača se mu je povišala šele ob koncu leta 1873, a takrat je bil učitelj že precej bolehen. V upanju, da se mu "povrne zdravje", je zaprosil za premestitev v Toplice. Šolska oblast mu je ugodila novembra 1874, a prepozno. V tistem času je bil namreč že tako slab, da je moral prenehati z delom in zaprositi za začasno upokožitev. Prošnja je bila ugodno rešena januarja 1875, toda že 4. marca t. l. je Valentin Krek za vedno zatislil oči.<sup>10</sup> O njegovi smrti je poročal tudi

Učiteljski tovariš in ob tem pripomnil, da je k njegovi smrti prispevala "nesrečna operacija po nekem mazaču".<sup>11</sup>

Učiteljeva žena Marija je tako ostala sama s petimi otroki in s še enim na poti. Dobila je sicer možovo pokojnino in še manjši dodatek za otroke, vendar to ni bilo dovolj. Zato se je mlada vdova z otroki preselila v Selca, in sicer v hišo "v Štoku", ki jo je učitelju Valentinu prepustil njegov oče. Tam je mati odprla majhno trgovinico in trafiko, kar je družini, ob že omenjeni pokojnini, predstavljalo glavni vir skromnih dohodkov. Štokarjeva hiša je kmalu postala znana tudi v širši okolici. Vzrok za to je bila predvsem "Štokarjeva mati", ki je hišna vrata odprla vsem pomoči potrebnim, ženskam, ki so prihajale v Selca od drugod in so potrebovale prenočišče, domačim krajanom, zlasti pa so bile njene roke odprte za reveže. "Če je prišel k njej lačen revež, mu je šla kuhat kaj jedi tudi sredi popoldneva. Tudi ob dveh po polnoči je še potrkal berač znanec na okno: 'Mamka, odprite!' brez skrbi, da bi ne dobil prenočišča."<sup>12</sup> Prav ta materina odprtost in dobrota do sočloveka, kakor tudi njena ljubezen do pisane besede in globoka vera so nedvomno vplivali na njene otroke. Mladi Janez se je prav v teh srečevanjih z različnimi ljudmi, popotniki, otroki in berači klesal v odprto osebo s pretanjenim čutom za sočloveka. Najbrž je to željo razdajati se za druge in sposobnost "branja ljudi", kakor se je pozneje izrazil pesnik Oton Župančič (1878–1949), že kot deček postopoma razvijal prav ob materinem zgledu.

## Šolske klopi

Janez tudi v novem okolju in med novimi ljudmi ni pozabil na šolske klopi. Četrty razred ljudske šole je takrat uspešno zaključil v Škofji Loki, jeseni 1876 pa se je vpisal na I. državno gimnazijo v Ljubljani.<sup>13</sup> Njegov razrednik je bil takrat in vso nižjo gimnazijo Friderik Žakelj, med sošolci pa v katalogu med drugim lahko najdemo tudi škofjeloškega rojaka, duhovnika in zgodovinarja Franciška Pokorna

(1861–1940), ki je šel v šole nekoliko pozneje.<sup>14</sup> Na gimnaziji so Janeza poučevali nekateri takrat znani profesorji, tudi literarni zgodovinar prof. Josip Marn (1832–1893), ki je učil verouk, in brat pesnika in pisatelja Simona Jenka (1835–1869) Ivan Jenko (1853–1891) kot učitelj slovenščine.

V prvem letu je Krek stanoval pri "dijaški mami", naslednja tri leta pa v Alojzijevišču, zavodu za revnejše dijake, ki ga je dal postaviti ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf (1782–1859). Zdi se, da je to okolje dobro delovalo na mladega Kreka, saj so bila tudi šolska spričevala ugodna, v tretjem letniku pa je bil celo odličnjak. Ob koncu četrtega letnika nižje gimnazije pa je, najverjetneje zato, ker je bil Krek pristaša tobaka, dobil nižjo oceno iz nraavnosti. Posledično je moral zapustiti Alojzijevišče in od tedaj plačevati šolnino (12 goldinarjev na semester). Od takrat pa do konca gimnazijskih let se je Krek tako precejkrat selil in živel zdaj pri tej, zdaj pri oni hiši. Red in varnost, ki ju je prej občutil, je zamenjal za selitve in neredno življenje z malo ali nič denarja v žepu. Nič čudnega torej, če so se ga sošolci iz dijaških vrst pozneje spominjali kot nadarjenega dijaka in "neugnanega šaljivca", ki pa ni dosti dal na zunanji izgled. Prav tako malo se je zanimal tudi za šolske predmete in se zanje učil le toliko, kolikor je bilo pač potrebno, da je naredil letnik. Šibka točka na višji gimnaziji je bila prav gotovo matematika, zato pa je bil izjemen pri svojih nalogah v nemščini in slovenščini. Svojo ljubezen do pisane besede je znal tudi unovčiti in jo pretopiti v kak goldinar, ko je svojim sošolcem ali drugim dijakom za majhen denar napisal slovensko ali nemško nalogo. Na ta način je, kakor mnogi drugi nadarjeni dijaki, pač poskušal poskrbeti za svojo eksistenco. V šoli so profesorji, ker je Kreku pero tako lepo teklo in ker je znal zasukati besedo, na splošno sodili, da bo postal časnikar. Videli so tudi, da fant rad bere, in res je rad prebiral klasike, zlasti antične, vleklo pa ga je tudi učenje tujih jezikov.<sup>15</sup> Že zgodaj, v V. gimnaziji, so nekateri profesorji spoznali tudi njegovo "gibčnost duha", da je mogel slediti več stvarim hkrati: "Fant je dvakrat zvit: še-

peta in poslušša obenem," se je tako na Kreka jezil prof. Ahn.<sup>16</sup>

O svojem gimnazijskem življenju Janez sicer po pripovedovanjih znancev in prijateljev ni rad govoril, morda pa se zato v marsikakšni povesti ali v spisih lahko zasledi drobec spomina na njegova doživetja, dvome in strahove, ki jih je skrjal za besede literarnih junakov. Morda so tako besede reveža Janeza iz njegove povesti Božji blagoslov ("Moje versko prepričanje se je vedno bolj topilo; opustil sem molitev in cerkev; vedno bolj sem zagazil v razuzdano življenje - moj Bog, kako sem bil zašel!") v resnici merile na njegovo lastno izkustvo notranjih bojev in bridkosti, ki jih je kot deček okušal v velikem mestu.

Po koncu VIII. gimnazije je poleti leta 1884 uspešno opravil maturo in se na presenečenje mnogih, zlasti pa nekaterih sošolcev, ki so vedeli, da Krek ni ravno prijatelj duhovščine, odločil za bogoslovje. Prvotno se je namreč ogreval bolj za študij slavistike, a naj bi pogovori in nasveti takratnega selškega župnika vplivali na to, da je ta načrt opustil. Mnogi so sodili, da mu je ta poklic dejansko izmolila mati z namenom, da bi postal "božji berač", kakor je sam zapisal v povesti Stara mati.<sup>17</sup>

Krek se je v semenišču odlično znašel in svoj čas temeljito izkoristil za študij, pa tudi za učenje in izpopolnjevanje tujih, zlasti slovanskih jezikov (npr. ruščina, poljščina, češčina). Kljub temu je bil še vedno poln domislic in potegavščin, s katerimi je zabaval svoje sošolce in malo manj svoje predstojnike. Vendar je imel ves čas štiriletnega študija odlične ocene - posledično pa so bili tudi njegovi predstojniki nanj precej pozorni. Tako je že dr. Frančišku Lampetu (1859-1900) v prostem času pomagal pri pripravljanju Zgodb Svetega pisma, nalogi, ki jo je po Lampetovi smrti prevzel prav Krek. Po končanih študijih ga je 22. julija 1888 ljubljanski knez in škof Jakob Missia (1838-1902) posvetil v duhovnika.<sup>18</sup> Po posvečenju in novi maši, ki jo je daroval na Brezjah, se je začelo ugibanje: kam ga bodo poslali, kam ga bo vodila pot? Sam si je želel, da bi bil poslan na župnijo, a odločitve predstojnikov so bile drugačne in o njih so se sobratje duhovniki lahko poučili

že v naslednji, 7. številki škofijskega lista. Škof se je namreč odločil, da novomašnika Kreka pošlje na nadaljnji študij v dunajski Avguštinaj.<sup>19</sup> Kakor je poročala Naša moč, si ta tega ni prav nič želel: "Rajni kardinal Missia so me, ko sem že bil kaplan, poklicali k sebi. Povedali so mi, da bom šel na Dunaj študirat za doktorja bogoslovja. Pripovedoval sem, ugovarjal, branil se, kar sem se mogel, češ, saj nisem za to. Od nekdanj sem si želel, da postanem župnik pri Sv. Lenartu in da tudi tam umrjem. Mirno so me poslušali, niso me prekinili. Mislim sem že, da sem "prehavptal"; končal sem. Mirno so rekli in razsodili: 'Šli boste!' Šel sem."<sup>20</sup>

## Na Dunaju

"Cesarsko kraljevi višji inštitut za škofijske duhovnike pri sv. Avguštinu na Dunaju" oziroma Avguštinaj, ki so ga po prvem vodji Jakobu Frintu imenovali tudi Frintaneum, je bil ustanovljen leta 1816 in namenjen nadaljnjemu izobraževanju duhovščine iz vse monarhije. Vse do konca njegova delovanja, ob razpadu monarhije 1918, se je v tem zavodu izobraževalo okoli tisoč duhovnikov, izmed katerih so mnogi dosegli doktorat in posegli po višjih mestih. Avguštinaj so velikokrat opisovali tudi kot "kovačnico" novih škofov. Med temi, ki so se kovali v omenjenem zavodu, sta bila denimo lavantinski knezoškof dr. Mihael Napotnik (1850-1922), pa tudi ljubljanski knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič (1850-1937). V zavodu so gojence spremljali študijski ravnatelji in o vsakem od njih beležili njegov značaj, zmožnosti in učne uspehe. Gojenci pa so v tem času obiskovali predavanja na univerzi in se pripravljali na štiri stroge izpite (rigoroze), pri čemer so te izpite opravljali dvakrat; prvič doma v zavodu, drugič pa na univerzi. Poleg tega so takrat, ob koncu osemdesetih let 19. stoletja, gojenci morali pripraviti tudi disertacijo, jo prebrati najprej javno v zavodu in nato predložiti še univerzi. Vse z namenom, da bi se kar najbolje izobrazili in pripravili za doseglo doktorske časti.



Zgradba Avguštinej na Dunaju, kjer je Krek bival in študiral v času študija. Vir: [www.flickr.com](http://www.flickr.com)

Jeseni 1888 se je torej na Dunaju v Avguštineju znašel tudi novomašnik ljubljanske škofije Janez Ev. Krek. Iz zavodskega zapisnika je moč razbrati, da je tja prispel 29. septembra. V kratki Krekovi predstavitvi so med drugim navedli, da je tega leta prejel mašniško posvečenje, poprej pa je končal gimnazijo in teologijo. Med navedbami o znanju jezikov so zapisali, da je govoril slovensko, hrvaško, češko, nemško in italijansko.<sup>21</sup> Iz vpisnice (Nationale) oz. semestrskih vpisnih listov, ki so jih na dunajski univerzi uvedli v letu 1866/67 in so jih izpolnjevali študentje sami,<sup>22</sup> pa razberemo še nekaj drobnih notic o "Štokarjevem gospodu". Krek sam je v vpisnici prvega zimskega semestra navedel, da je bil rojen na Kranjskem pri Sv. Gregorju, da je njegov materni jezik slovenščina in da je rimokatoliške vere. Prav tako je – zanimivo – zelo natančno zapisal, da je ob izpolnjevanju te vpisnice štel 22 let in 10 mesecev. Zapisal je še, da je gojenec Avguštineja, podatke o preminulem očetu ("Valentin, Schullehrer +1875"), da je maturiral in dokončal študije v bogo-

slovnem semenišču v Ljubljani. Res je v svoji vpisnici zapisal, da bo poslušal arabski jezik po pet ur na teden, vpisal pa je še dve uri eksegeze iz prvega pisma Korinčanom in dve uri eksegeze iz Stare zaveze, natančneje Izaije, oboje pri prof. dr. Fr. Pözlju.<sup>23</sup>

Že zgodaj so predstojniki spoznali njegovo nadarjenost in jo tudi omenili v svojih ocenah. Tako so zapisovali, da se je vestno držal hišnega reda, da je bil pohvale vreden tudi njegov odkriti, skromni nastop pa tudi pri verskih opravilih je bil "zelo točen in spodbuden". Očitno mu je študij na Dunaju ustrežal, kakor se je sam izrazil v svoji pesmi Sobica, ki jo je priobčil Dom in svet. A to nikakor ne pomeni, da se je zapiral pred svetom in se skrival za knjigami. Prav nasprotno, kakor poprej v semenišču si je tudi tu prizadeval, da bi si razširil znanje jezikov, za katere je imel talent, se tu in tam posvečal pisani besedi, veliko bral in spletel prijateljske vezi, pri čemer pa ni umanjalo njegove iskristivosti in veselja. Skupaj z drugimi gojenci so se, kolikor jim je čas dopuščal, radi



Cerkev svetega Avgušтина na Dunaju. Foto: osebni arhiv Miha Šimca

družili po narodnostni pripadnosti in skoraj vsakokrat pri katerem od tovarišev imeli svoj t. i. "klub", kakor je v svojem zapisu navedel dr. Gustav Domabyl. Nanj je Krek naredil vtis že ob prvem srečanju, ko mu je na češki nagovor odgovoril po češko. Ob tem je Domabyl še dopisal: "V kratkem je postal splošno priljubljen. Tudi neslovanski tovariši so radi občevali ž njim." Prav Dunaj je Kreku nudil primeren prostor za razvoj in študij različnih vprašanj, ki so zanimala mladega študenta; od ruske filozofije, študija jezikov pa vse do socialnih vprašanj. Prav tu se je tudi seznanil z krščanskosocialnimi idejami, kakršne so v svojih spisih denimo predstavljali škof Wilhelm Emmanuel Ketteler (1811–1877) in Karl von Vogelsang (1818–1890). Nič manj vesel ni bil papeške socialne okrožnice *Rerum Novarum*, ki jo je leta 1891 izdal Leon XIII. in s katero je utemeljil pogled Cerkve na socialna vprašanja. Okrožnico kakor tudi druge spise, povezane s socialnimi vprašanji, je temeljito preštudiral in si poskušal ustvariti svoj odgovor na zastavljena vprašanja. "Kot krščanski (oziroma katoliški) socialist ali demokrat je na eni strani obsojal liberalni egoistični kapitalizem in njegovo izkoriščevanje delavstva, po

drugi strani pa je nastopal proti ateističnemu socializmu in razrednemu boju ter zagovarjal nauk o družbeni harmoniji med stanovi, ki pa se morajo organizirati."<sup>24</sup> Visoko je postavljal združništvo in sprva tudi stanovsko ureditev države, o čemer je razmišljal Vogelsang, a se je pozneje od te ideje o stanovski ureditvi, zlasti zaradi čuta za demokratičnost, ki je bila v Kreku zelo močno prisotna, precej oddaljil.<sup>25</sup>

V štirih letih študija je uspešno prestal vse rigoroze in pripravil tudi svojo disertacijo z naslovom *De caractere et spiritu s. Pauli apostoli* (O značaju in duhu sv. apostola Pavla).<sup>26</sup> Časopis *Slovenec* je 3. maja 1892 objavil naslednjo notico: "(Na dunajskem vseučilišču) je te dni č. g. Ivan Krek z odliko naredil zadnji rigoroz. V kratkem bode promoviran doktorjem bogoslovja. Čestitamo!"<sup>27</sup> Do omenjene promocije je prišlo štiri dni pozneje, 7. maja, ko je bil Krek promoviran za doktorja bogoslovja, in pot ga je vabila domov.<sup>28</sup>

## Mladi doktor na domačih brazdah

Škof je mlademu doktorju kanil nameniti sprva nekaj tednov oddiha in zato ga je, kakor je bilo takrat pogosto v navadi za novopečene doktorje, postavil za kaplana. Toda kam? "4. 6. 1892 je došel za kaplana dr. Janez Ev. Krek od svojih študij z Dunaja," je v ribniško farno kroniko zapisal takratni župnik in potem dekan Martin Povše (1833–1896).<sup>29</sup> V ribniško župnijo je dr. Krek prišel ravno v času, ko se je 12. junija vršil javni ljudski shod, "kot pripravljalni shod za I. slovenski katoliški shod, ki se ima vršiti v Ljubljani koncem avgusta t. l." Že na tem shodu je tudi prvič govoril. V Ribnici je ostal le do 29. avgusta,<sup>30</sup> ko je odšel v Ljubljano, kjer je že naslednjega dne prevzel službo stolnega vikarja in III. kaplana pri sv. Nikolaju.

## V skrbi za druge

Tako kot v Ribnico je tudi v Ljubljano prišel ravno v času I. katoliškega shoda. Sam je bil vpet v njegovo delo, shod je pozdravil s svojimi zname-

nitimi verzi pesnitve in se pozneje tudi aktivno vključil v debato o delavskem vprašanju ter se na ta način predstavil širšemu občinstvu. Kot vikar se je seveda oprijel dela v Gospodovem vinogradu in zvesto opravljal duhovniško službo.<sup>31</sup> Sam je nekatere od svojih pogledov o duhovnem pastirstvu opisal tudi v slovitih Westfalskih pismih. Tako med drugim pravi: "Duhovniki moramo iz zakristije, in sicer zato, ker je mnogo ljudi in mnogo človeških razmer, ki se iz zakristije ne vidijo, ne dosežejo."<sup>32</sup> Želel je torej izvabiti duhovnike iz, kakor bi lahko razumeli, varnega prostora v nevaren in čestoma njim ne dovolj poznan svet, vezan tudi na vprašanje socialnega položaja ljudi, saj je bilo po njegovem "duhovno pastirstvo najvišje socialno delovanje".<sup>33</sup> K temu je enostavno moč pridati samo še besede, ki jih je sam zapisal: "Za ljudstvo je duhovnik, ne zase, ne za svoj stan." Vero je torej skušal dejavno živeti in jo izpričati v dejanjih za bližnjega; zlasti v skrbi za tiste najbolj pomoči potrebne. Morda je bil zato kdaj deležen očitkov, češ, da je premalo kazal svojo versko gorečnost, kar pa so pozneje pobijali njegovi prijatelji in znanci. Ivan Dolenc (1884–1971) je o njegovi vernosti med drugim zapisal: "Prijatelj, da si ga videl, bi ne vprašal več, ali je bil doktor veren, čeprav je poklical Boga in Sveto pismo za pričo le tedaj, kadar se vprašanje ni dalo rešiti samo s človeško vedo."<sup>34</sup>

Prav zato, ker je želel biti v prvi vrsti torej mož dejanj, se ni pomišljal lotiti se še drugih opravil. Miha Moškerc (1872–1924) je v svojem zapisu o tem lapidarno dejal: "Delati je pričel tako rekoč kar hkrati na vseh poljih, ker je bilo delo potrebno."<sup>35</sup> Ob tem človek nehote pomisli na Gregorčičeve verze iz njegove pesmi Življenje ni praznik:

*"Dolžan ni samo, kar veleva mu stan,  
Kar more, to mož je storiti dolžan!  
Na delo tedaj, ker resnobni so dnovi!  
A delo in trud ti nebo blagoslovi!"*

Zdi se, da je to vodilo imel v sebi tudi mladi doktor, ki se je po vrnitvi v domovino na široko lotil

dela na različnih poljih in z vsemi talenti in idejami, kar jih je premogel. Teh pa ni bilo malo. "Mož ima pogum in veliko misli," je leta 1906 o njem med drugim menil ljubljanski knezoškof.<sup>36</sup> Prav zato je skorajda nemogoče temeljito opisati vsa polja, na katerih je deloval; naj se v tem prispevku sežeto poskuša omeniti le še nekatera, najbolj poznana.

## Socialna vprašanja in organizacije

V prvi vrsti je Krek domov prinesel misel o socialnem vprašanju, pazljivo je spremljal dogodke in razmere v domačih krajih. Ko se je leta 1892 znašel v Ljubljani kot stolni vikar, je sicer skrbel za zaupano mu čredo, podeljeval zakramente in pridigal, ob tem pa ves čas razmišljal tudi o tem, kako začeti z delom na polju perečih socialnih vprašanj. Prvi korak k temu je bila pobuda, ki je prišla z idriškega konca, in prav Krekova pomoč duhovniškemu sobratu Francu Oswaldu (1871–1932) ter njegovi nasveti so pomagali, da je leta 1893 v Idriji prišlo do ustanovitve prve Katoliške delavske družbe. Prvi govor na ustanovnem zboru je imel prav dr. Krek. Izkušnje iz tega časa pa so govorniku koristile tudi v naslednjem letu, ko je v Ljubljani med tamkajšnjim delavstvom ljubljanske predilnice sprožil misel, da bi se tudi v Ljubljani ustanovilo katoliško delavsko društvo. Posledično je do ustanovnega občnega zbora prišlo 22. julija 1894 in število članov je hitro raslo, zlasti pa po govorniških nastopih dr. Kreka, ki je znal navdušiti ljudi, da je v njih "vzknila cvetka zaupnosti", kakor se je izrazil časopis Slovenski narod, ki je s tem opisom dal dr. Kreku vidno priзнание.<sup>37</sup> Društvo je svoj vpliv nezadržno širilo ne le po Kranjskem, pač pa tudi po Koroškem, Goriškem in Štajerskem, kjer so se ustanjavljala podobna društva. V letu 1897 je Krek združil vsa ta društva, ki so zrasla v vseh večjih industrijskih krajih, v Slovensko krščansko-socialno delavsko zvezo (pozneje Slovenska krščansko-socialna zveza). Na čelu zvez je bil od leta 1900 dr. Krek, štela je več kot 40.000 članov. Prvo ustanovljeno delavsko društvo v Ljubljani

je na svoj način vplivalo tudi na to, da je bilo že decembra 1894 ustanovljeno tudi društvo delavk. To se je tudi kulturno udejstvovalo, saj je imelo celo svoj pevski zbor in dramski odsek, posebej pa so se članice trudile podpirati bolne in brezposelne delavke.

Krščansko-socialno gibanje je tako dobivalo kri-la, vse večja pa je bila tudi želja po lastnem glasilu. Prvo so tako dočakali 8. novembra 1894, ko je izšla prva številka lista Glasnik, katerega gonilna sila je bil sam Krek. Ta je tudi sicer takrat veliko pisal in objavljaj prispevke v časopisih in listih; zlasti v Slovencu. Na sploh se zdi, da mu pero ne takrat in ne pozneje ni nikoli zares mirovalo; naj je šlo za pisanje govorov, razmišljanj in ugotavljanja političnega, gospodarskega ali socialnega položaja ali pa za pisanje povesti, evangelijskih razlag in pridig. Prav njegovi spisi in prispevki so znali najti pot do ljudi in odmevati v ustanavljanju različnih zavodov, institucij in naprav, s katerimi bi se pomagalo narodu in posebej tistim, "za katere nikdo ne skrbi", kakor je menil sam. Tako je v drugi številki Glasnika objavil in razvil misel in idejo škofijskega tajnika Ivana Šiške, da se ustanovi tudi delavsko konsumno društvo. Res je prišlo do ustanovitve te organizacije, a je otvoritev njene trgovine sprva preprečil potres, ki je aprila leta 1895 pretresel in močno poškodoval Ljubljano. Se je pa zato otvoritvena slovesnost premaknila v poletje tega leta, ko so res odprli prvo prodajalno.

Dr. Krek se ni ustavil samo pri delavstvu, želel je pomagati tudi kmetom, o čemer je razmišljal že na Dunaju. Med načini pomoči mu je bilo blizu predvsem združništvo, s katerim bi omejil ponemčevanje slovenskih krajev in vasi. Svoje videnje in razmere kmečkega življa je obravnaval v knjigi Črne bukve kmečkega stanu, ki je izšla leta 1895. Posebej se je ogrel za osnovanje posojilnice in hranilnice, prek katerih bi bilo z ugodnimi posojili moč pomagati kmetu, ustaviti propadanje domačega kmetijstva in posledično izseljevanje v tujino. Dejansko jim je to v večji meri pozneje tudi uspelo in s pomočjo hranilnic so uspeli izboljšati oziroma modernizirati takratne kmetije.<sup>38</sup> Pozneje so bile v

tej luči podane tudi različne pobude, da je prišlo do ustanavljanja raznih šol (Gospodarska šola, Slovenske trgovske šole, Zadrúžna šola).

## Profesorska služba

V prvi vrsti so bila omenjena področja tista, po katerih ga danes vsaj večji del slovenskega življa najbolj pozna – po njegovem praktičnem delovanju in skrbi za socialno zapostavljene sloje. Toda v prvi vrsti je bil dr. Krek še vedno duhovnik in profesor. Kot tak je že v nastopnem letu 1892 kot privatni docent ljubljanske semeniščnike poučeval filozofijo, s čimer je nadaljeval še naslednja tri leta. Leta 1895 pa se je v bogoslovju odprlo novo delovno mesto – mesto profesorja za fundamentalno teologijo in tomistično filozofijo. To je jeseni 1895 postal dr. Krek in to mesto obdržal do upokojitve 30. aprila 1916. V letih, ko je bil državnozbornski poslanec (1897–1900 in 1907–1916), pa so ga na tem mestu nadomeščali drugi; tako denimo ga je v času prvega mandata nadomeščal dr. Aleš Ušeničnik (1868–1952) in drugikrat, od leta 1907, poznejši dr. Fran Grivec (1878–1963). Kot izvrsten profesor in predavatelj je pustil ugoden vtis pri svojem škofu, ki je februarja 1906 v svoj dnevnik med drugim zapisal: "Dr. Krek vsako leto napreduje, stoji na vrhuncu časa, bil bi dika vsaki univerzi."<sup>39</sup> Bolj kot te ocene pa so zanimive tiste, ki so izšle izpod peres njegovih nekdanjih slušateljev, semeniščnikov. Tem se je kot profesor s svojimi nastopi očitno globoko zapisal v spomin. Anton Komlanec je tako med drugim v svojem spisu opisal, kako je Krek nastopal v predavalnici, kako pogosto je posegal po nazornih primerah in opisih ali dogodkih: "Druga posebnost so bili izreki. Predavanje so prepletali klasično izrečni stavki. /.../ Posebno osvajajoče je govoril o predmetih njegove ožje stroke." Veliko je dal na jasnost pojmov, skušal razvneti mlade bodoče delavce v Gospodovem vinogradu, da morajo sami priti stvarjem do dna, jih temeljito preštudirati in osvojiti: "Gospodje, uvažujte! Najprej mora biti vaša last, če hočete samostojno začrtati



potezo med ljudstvom!"<sup>40</sup>

Tako kot je rad delil svoje znanje (pa tudi svoje imetje) med študente, je poskušal že kot stolni vikar nekaj storiti tudi za dijake. Z njim so se v začetku februarja 1893 seznanili nekateri dijaki in se začeli shajati pri njem v stolnem župnišču. Med temi se je kaj kmalu znašel tudi mladi Oton Župančič. Dr. Krek jih je poučeval češčino, pogovarjali so se o različnih tematikah, stolni vikar pa se jim je ponudil, da jim pomaga pri učenju filozofije, logike, poskušali so se pa tudi v prozi in poeziji. Vendar je bilo to shajanje "ligašev", kakor so jih imenovali, le kratkotrajno, saj so imeli dijaki potem sitnosti pri šolskih oblasteh. Tudi Krekovo posredovanje in javno obvestilo, za kaj je pri tem šlo, pri oblasteh ni zaleglo. A če so bili takšni krožki "prepovedani", zato ni bil prepovedan stik s posameznikom in veliko je bilo mladih dijakov, ki so pri mladem doktorju iskali sveta in spodbud.<sup>41</sup>

Sam pa je iskal svojega zatočišča ob počitnicah in prostih dneh, ki jih je bilo malo, v domači vasi. Dokler je živela mati (do leta 1903), se je tako rad umaknil v domačo hišo, kamor so ga potem hodili obiskovat prijatelji in znanci od blizu in daleč. Po materini smrti, ko se je hiša prodala, pa se je najraje umaknil na njemu tako ljubi Prtovč. Tudi tam je snoval in delal po svojih močeh, prevajal ter sprejemal obiske.<sup>42</sup>

## Politik

Vsestransko vpet v delo je energični profesor dr. Krek po prvem letu svojega novega profesorskega staža dočkal tudi politične spremembe v habsburških dednih deželah. Leta 1896 je bil namreč uveden nov volilni red, vzpostavili so še peto kurijo in volilno pravico so dobili vsi polnoletni državljani (24 let). Posledica teh sprememb je bila, da so do volilne pravice prišli tudi krščansko-socialni delavci v Ljubljani. V splošni kuriji je Kranjska imela enega poslanca. Toda koga izvoliti? Delavci so zborovali in razpravljali, a se niso mogli zediniti

za nobenega od predlaganih kandidatov. Iskali so pač kandidata, s katerim bi bili zadovoljni vsi - in naposled so ga našli v dr. Kreku. Sam je kandidaturo sprva odklonil, a po posredovanju škofa se je vdal ter bil izvoljen. Leta 1897 je tako 31-letni doktor prvič postal državni poslanec.<sup>43</sup> O novem poslanskem kolegu v dunajskem parlamentu so podali malce zafrkljivo podobo v liberalnem Slovenskem narodu: "Dr. Janez Evangelist Krek. Doktor svetega pisma in filozofije ter profesor filozofskega oddelka na ljubljanskem semenišču. Srednje postave z vsemi potrebnimi in nepotrebnimi lastnostmi za prototipnega korarja z napihnjenimi lici in s trebuščkom, ki bi delal čast vsakemu priorju. Temni lasje, temna polt, vedno umazana in nezlikana srajca in zanemarjena toaleta. Na ulici bi lahko sodil človek, da je komisar v klavnici; njegova črna suknja zatemnjuje svetle solnčne žarke in sveti po noči mesto Auerjevih svetilk na slavnem mestnem trgu krščanskim socialistom, ko jih vodi od burnih debat in prepиров z rudečkarji." K temu so dopisali še nekaj besedic o njegovem razdajanju drugim, ošvrknili njegovo ljubezen do taroka, tobaka in alkohola,



Dr. Janez Evangelist Krek, leta 1905. Vir: Janez Ev. Krek, Maribor 1998, Slomškova založba

omenili njegovo zanimanje za literaturo in socialna vprašanja ter mu poočitali njegov prvi, nekoliko ponesrečeni nastop v avstrijskem parlamentu. Se-stavek o dr. Kreku pa se je zaključil takole: "Mož ni napačen, nekak univerzalen genij; Boljši krščanski socialist kakor Lueger, popotuje in govori na večjih shodih, kakor Brian, se ne briga za toaleta kakor – Paul Verlaine in dela po okusu klerikalcev lepše pesmice kakor – Ada Negri."<sup>44</sup>

Omenjeni opis liberalnega lista karikira Krekovo podobo, ki pa so jo nekoliko drugačno ohranili njegovi prijatelji in znanci. Vsi po vrsti so v svojih spominih izpostavljali njegovo šegavost, navdušenost nad delom, agilnost, demokratičnost, za katero se je povsod zavzemal, pa tudi njegovo sposobnost nagovarjanja in vzpostavljanja stikov z ljudmi, kakor je to denimo lepo opisal Ivan Dolenec: "S pastirjem, drvarjem, delavcem, hotelirjem, naravoslovcem, beračem, z učiteljico, oskrbnico v pastirski koči – z vsakim je bil dober znanec v kratkih besedah, vsakemu je vzbujal zaupanje dostikrat nepoznani drug, ki je kazal za njegove razmere toliko zanimanja in umevanja. Ta privlačna sila Krekove osebnosti mu je odpirala srca rojakov, kazala njihove potrebe in ga storila nekronanega vladarja."<sup>45</sup> Omenjeni zapis je, tako kot prvi, skorajda preveč stiliziran, saj je bil dr. Krek tudi in predvsem človek, ki je imel tudi "temne sence", če si sposedimo oceno Franca Terseglava (1882–1950).<sup>46</sup> O drugi plati dr. Kreka je svojemu dnevniku večkrat potožil tudi ljubljanski škof Jeglič. Tako je denimo 27. novembra 1906 tožil nad tem, kako je bil Krek preoster kot urednik Slovenca in med drugim zapisal: "Čuti se, da izvrstnega Kreka pri-jema 'megalomanija', ni več tako ljubezniv, kakor je bil poprej, preveč odbija, nič si ne da reči, koj zavpije in človeka nahruli."<sup>47</sup> V splošnem je bilo pa dokaj znano, da je bil globoko veren dr. Krek precej energičen in odprt, nesebičen in razumeva-joč za stisko svojega bližnjega, odličen v nastopu in retoriki, obenem pa kdaj tudi občutljiv, zato je v svojih odgovorih znal biti tudi robato oster, a ved-no neposredno odkrit.

Dr. Krek v tem prvem poslanskem mandatu resnično ni bil zadovoljen z delovanjem v dunaj-skem parlamentu. Kljub temu svojega dela ni zanemarjal, saj je bil tajnik ali član nekaterih par-lamentarnih teles. Prav tako je predlagal nekatere izboljšave, začeniši z interpelacijo zoper finančne-ga ministra. Dr. Kreku ni bilo prav nič pogodu, da so bili slovenski poslanci tako naklonjeni vladi in jo podpirali, saj so menili, da bi lahko več dose-gli s prijazno besedo in prošnjami – rezultata pa ni bilo. Ali, kakor je plastično ohranjeno v zapisu Ivana Dolenca: "Nič, razen – klofute! To je bilanca našega parlamentarnega delovanja v 30letni par-lamentarni dobi. Ali bomo v resnici kdaj delali politiko, ne pa beračili kakor doslej? Ali se bomo kdaj naučili, da moramo svoj kos kruha vzeti, ne pa šele beračiti zanj? Začnimo tudi mi enkrat v po-litičnem življenju klofute vračati, katere dandanes prejemamo!"<sup>48</sup> Besede prikažejo rezultat dogajanj takratnega časa, ki pa še niso izgubile svoje ostrine in ne svoje aktualnosti.

Ob delu v parlamentu pa velja omeniti še, da se je dr. Krek v tem času poleg politike podrobno zanimal tudi za slovenske visokošolce in je rad zahajal mednje, ti pa so ga bili vselej veseli.<sup>49</sup> Sam si je najbolj želel, da bi mogel še bolj zavzeto delovati doma, kjer pa naj bi se njegova odsotnost že poznala. Vsaj tako je okto-bra 1899 menil ljubljanski knez in škof Jeglič, ki je ob tem zapisal, da bi ga morda moral "bolj na Ljubljano privezati".<sup>50</sup> Toda dejansko je dr. Krek ves svoj čas, kolikor ni bil na Dunaju, v resnici namenil obisko-vanju različnih domačih javnih shodov, pripravljal je predavanja, se udeleževal slovesnosti, govoril ob različnih priložnostih poslušalcem po slovenskih deželah. S svojimi nastopi in besedami je očitno znal pridobiti naklonjenost poslušalcev: "povsod, kamor pride, s svojo navdušenostjo poslušalce zase pridobi in za sabo potegne".<sup>51</sup> Prav zaradi teh številnih nasto-pov in predavanj kakor tudi zaradi ogromnega števila objavljenih prispevkov, razprav in dopisov v različnih glasilih, časopisih in listih je postal dr. Krek tako znana osebnost. K temu pa je treba dodati tudi njegov osebni stik z mnogimi ljudmi vseh poklicev in stanov.

## Med izseljenci

Prav ta osebni stik je prišel do izraza tudi, ko je potoval po tujih krajih. Aprila 1899 je namreč odpotoval na Vestfalsko, da bi obiskal tamkajšnje slovenske, pa tudi češke izseljence. Po veliki večini je šlo za družine rudarjev, ki so prosili, da bi lahko opravili velikonočne dolžnosti pri domačem duhovniku. Misel o prihodu slovenskega duhovnika je izvirala od tamkajšnjega vikarja. Na to povabilo se je odzval dr. Krek, ki je kot dober dušni pastir šel tja, kamor ga kličejo. Zanimivo je, da je bil tam deležen tudi obtožb, češ da hujska slovenske delavce proti Nemcem. Na te očitke so oblasti odgovorile s policijskim nadzorom, ki pa ni pokazal ničesar, kar bi ne bilo prav. O svojih doživetjih in opažanjih, o spoznanjih in prigodah, ki jim je bil priča v srečevanjih s tujimi ljudmi in svojimi rojaki, je obveščal bralce Slovencev v svojih pismih z Vestfalskega.<sup>52</sup> Ob tem je med drugim posebej razmišljal o svojih rojaki in o izseljevanju, ko je v enem od pisem tako zapisal: "Izseljevanje se ne da ustaviti, dokler ne moremo dati ljudem doma primernega zasluzka. Ljubezen do domače zemlje je našemu ljudstvu zelo živa utrjena v srcih, a če manjka kruha – treba z njim."<sup>53</sup> Krekova potovanja in pisma so spodbudila še druge duhovnike, da so se začeli zanimati za usodo naših izseljencev. Tako je za veliko noč 1900 med njimi pastiral Ivan Knific, pozneje pa tudi še nekateri drugi, ki so po Krekovem vzoru v pismih in podlistkih opisovali svoja srečanja z izseljenci.<sup>54</sup>

## Na Kranjskem

Ob vsem delu v parlamentu in na tujem pa si je Krek še vedno želel, da bi se vrnil domov. Na to mu ni bilo treba počakati do izteka poslanskega mandata, saj je bil državni zbor septembra 1900 razpuščen in razpisane so bile nove volitve. Dr. Krek se za nov mandat ni želel potegovati, s tem pa je bil, kakor je moč razbrati iz dnevniških zapisov, zadovoljen tudi ljubljanski knez in škof Jeglič. Ta je namreč pisal,

da ga pogreša "v semenišču, pri delavskem gibanju v Ljubljani in po deželi, pa tudi pri raznih listih."<sup>55</sup> Dejansko je 4. oktobra 1900 škof osebno govoril z dr. Krekom in mu predlagal, da bi postal urednik Katoliškega obzornika, revije za verska, filozofska, kulturna in sociološka vprašanja. To je potem Krek tudi sprejel.<sup>56</sup> Ob vseh teh opravilih pa je bil leta 1901 spet izvoljen, to pot v kranjski deželni zbor. V njem se je kot podpredsednik Katoliške narodne stranke (od leta 1905 Slovenske ljudske stranke) proslavil z bojem za volilno reformo, s svojim nastopom za slovenski jezik v deželnem zboru in v nasprotovanju takratnemu deželnemu predsedniku Viktorju Heinu. Obstrukcija leta 1903/1904, pri kateri je odločilno vlogo odigral dr. Krek, je povzročila razbitje vladne koalicije med slovenskimi liberalnimi poslanci in Nemci v deželnem zboru, kar je potem pripeljalo tudi do odhoda nepriljubljenega deželnega predsednika Heina. Dr. Krek se je posebej izkazal kot spreten pogajalec med strankami, kar je prineslo spremembo na področju deželnega volilnega reda, posledično pa leta 1908 tudi večino stranki SLS v deželnem zboru. Do začetka prve svetovne vojne je kot deželni poslanec deloval na področju izboljševanja gospodarskega in socialnega stanja ter se zavzemal za različne izboljšave, pozabil pa ni niti na šolsko področje (npr. vprašanje učiteljskih plač).<sup>57</sup>

K temu bi veljalo dodati še njegovo delo v sami stranki in zanj kakor tudi njegova prizadevanja, da bi bila stranka na široko odprta za vse. Vanjo se je trudil pritegniti nekatere vidne slovenske politike in intelektualce. Če mu je to uspelo s pridobitvijo Šukljeta (1849–1935), pa mu ni uspelo pri nekaterih drugih. So pa njegova prizadevanja in široko odprtost tudi tisti, ki se na povabila sicer niso odzvali, znali ceniti. Besede socialnega demokrata Albina Prepeluha (1880–1937) so po svoje zelo zgovoren pričevalec o tem: "Slovenska ljudska stranka zasluži potemtakem zaupanje in priznanje? Odločno da ..., če bi bilo v njej več dr. Krekov. Pa je samo eden."<sup>58</sup> Vse to delo v stranki in v deželnem zboru pa je predstavljalo le uverturo za nove naloge na državnem političnem parketu.

## Znova v dunajskem parlamentu

Leta 1907 je prišlo do uveljavitve splošne in enake volilne pravice. Takrat je bil dr. Krek znova izvoljen za državnozbornskega poslanca in v tej vlogi se je to pot izvrstno znašel. Že njegovi prvi nastopi so vsem dali vedeti, da gre za izvrstnega govornika avstrijske zbornice.<sup>59</sup> V cesarski prestolnici je bilo Kreka moč najti v parlamentu ali pa, kakor so pisali v Naši moči, v poslanskem klubu. "Ako si ga hotel na Dunaju dobiti, poiskati si moral tam. Tvoril je središče klubu; vsi poslanci so se zbirali okolu njega."<sup>60</sup> Ob tem je bil vedno odprt za ljudi, prosilce in jim je po svojih močeh poskušal pomagati tudi finančno. Zato je večkrat ostal brez beliča in si izposojal pri svojem stanovskem in poslanskem kolegu dr. Antonu Korošču (1872–1940), ki je postal na ta način Krekov "bankir".<sup>61</sup>

Skrb za druge se je odražala v njegovem življenju, pa tudi pri delu v parlamentu. V svojih nastopih se je dr. Krek zavzemal za različne izboljšave, nasprotoval in bičal pa težke razmere v posameznih

deželah; tako denimo na Koroškem (1910). Ob tem ni ostal omejen le na domača tla, saj se je zavzemal tudi za druge slovanske narode; tako denimo ni pozabil na Hrvate in njihove težave. Da pa bi delo parlamenta bolje teklo in bi ga ne ovirale obstrukcije, ki so bile takrat tako pogoste, je dr. Krek podal precej radikalen predlog za spremembo poslovni-ka. Leta 1909 je bil nov poslovnik v omiljeni obliki tudi sprejet, in sicer pod imenom lex Krek-Kramár. O Krekovem delu v parlamentu je dr. Walter Lukan podal strnjen opis, ki dobro odseva njegovo delavnost in področja, s katerimi je bil seznanjen. Takole pravi: "V drugih govorih in v odsekih se je ukvarjal z gospodarskimi in socialnimi vprašanji (draginja, obrtni red, izseljenišvo, loterija, vodni zakon, centralna zadrúžna banka, otroško delo, v kmetijstvu, zakon proti pijančevanju, varstvo rudarjev itd.). Izdelal je načrt zakona proti kartelom in intenzivno sodeloval pri pripravah za zakon o socialnem zavarovanju, ki pa v stari Avstriji ni bil več uresničen. /.../ Med prvo svetovno vojno se je v parlamentu zavzel za nacionalnopolitična prizadevanja Slovencev in



Dunajski parlament, 30. maja 2017, sto let po branju majniške deklaracije v tem parlamentu. Foto: Miha Šimac

Jugoslovanov (znameniti govor 16. junija 1917), zraven tega tudi za vojne begunce ter za socialna in gospodarska vprašanja. Krek je odločilno sooblikoval politiko slovenske državnozbornske skupine, od 1911 Hrvaško-slovenskega kluba, in še pred vojno je dosegal, da je Anton Korošec nadomestil v vodstvu kluba Ivana Šušteršiča. V Jugoslovanskem klubu – ustanovljen 29. maja 1917 – je bil član parlamentarne komisije, vodilnega klubovega gremija.<sup>62</sup>

To je le grob oris velikega dela državnega poslanca, ki si je, kljub osebnim notranjim stiskam in čisto človeškim slabostim (nezakonski sin<sup>63</sup>), kljub različnim natolcevanjem, obtožbam in aferi, ki je izbruhnila leta 1913 z objavljanjem pisem, naslovljenih na Kamilo Theimer, ki jo je zakuhal liberalni Slovenski narod, v bistvu še naprej prizadeval za slovenski narod. Prebujal mu je samozavest in ga klical, vabil k delu in samozavestnejšemu nastopu. Pri tem pa je vedno imel posluh in odprto dlan tudi za druge slovanske skupnosti v večnacionalni državi kakor tudi za dejanske razmere, ki so v politiki takrat bile, in je bil to pripravljen tudi upoštevati. Nič čudnega torej ni, da si je med poslanci pridobil "velikanski ugled, veliko spoštovanje"<sup>64</sup>. Krek sam je pri tem ostal skromen in ni iskal ne časti ne odličij. Prav zato ni želel sprejeti odklikovanja, ki mu ga je priskrbel škof Jeglič.<sup>65</sup> Predobro se je zavedal, da se tudi mnenje ljudi hitro spreminja, kakor so to njegovo razmišljanje povzeli v časopisu: "Rekel si nekoč približno: ljudje hitro pozabljajo, na nje vplivajo trenutni vtisi. Ne zahtevaj, da ceni svet zasluge, ne domišljaj si, da ti bodo ljudje hvaležni: vse se hitro pozabi."<sup>66</sup> Sam pa ni pozabil na čase, ko je bil še študent, in zato se je živo zanimal zanje tudi v času, ko je bil poslanec. France Koblar (1889–1975) je o tem poročal v svojih spominih: "Edini od politikov, ki je takrat še zahajal v 'Danico', je bil Krek. Drugi so na študente že pozabili ali pa so se dali od posameznikov obiskovati v parlamentu. Krek se je pritiščal na občne zборе, še rajši je hodil predavat. Neko zimo nam je govoril o bolgarskem in srbskem združništvu, kadar pa je bil v 'Danici', je bil praznik tudi za Hrvate, Čeha in Poljake. Po predavanju smo

ga spremili domov, rad pa nas je zapeljal v kavarno ali tudi na pivo, odgovarjal na naša vprašanja in še naprej predaval. Nikoli ni pokazal, da je truden, nikoli ni bil čemerem. /.../ Živel je z mladimi ljudmi sredi največjih skrbi in nismo vedeli, kaj vse ga tare. Zato smo bili vedno bolj njegovi ..."<sup>67</sup>

## Vojni čas

V letu 1914 je prišlo do usodnih dogodkov v Sarajevu, ko sta pod streli Gavrila Principa padla avstrijski prestolonaslednik Franc Ferdinand in njegova soproga Sofija. Mesec dni po teh dogodkih je izbruhnila vojna. Habsburški imperij je v tistih prvih tednih velike vojne postregel tudi s t. i. vojnim absolutizmom in preganjanji zavedne slovenske inteligence in duhovščine.<sup>68</sup> Zlasti na Koroškem in Štajerskem je bilo pod obtožbo srbofilstva ali zaradi različnih ovadb do konca leta 1914 zaprtih kar 910 oseb, med temi 117 duhovnikov (skoraj vsi so bili potem izpuščeni).<sup>69</sup> Vojni čas je prinesel še večjo bridkost – begunce in ranjence ter obvestila o padlih in nove vpoklice. A če so do sredine aprila 1915 o vojnih grozotah civilisti v slovenskih deželah le brali v časopisih in jih spoznavali kot dogodke, ki se gode "nekje daleč", se je z vstopom Italije v vojno maja 1915 to spremenilo. Bojno polje se je preselilo na domači prag. Primorski kraji so tako sprejemali čete in vojni material, od tam pa je bežalo civilno prebivalstvo. Prav za primorske begunce se je zavel tudi dr. Krek. Skupaj s skupino rodoljubov je osnoval Posredovalnico za goriške begunce, ki je imela sedež pri Zadružni zvezi v Ljubljani. Sprva je organizacija želela vzpostaviti le pregled nad tem, kje vse so begunci nastanjeni in kakšne so te nastanitve, po svojih močeh pa se je zlasti za kmete trudila, da bi jim priskrbela poljsko delo.<sup>70</sup> Pozneje je organizacija precej presešla prvotni koncept delovanja in postala pomembna podpornica, ki je tudi v gmotnem oziru skušala pomagati beguncem in jim lajšati stiske in težave. Pri tem se je po svojih močeh trudil tudi dr. Krek. Angažiranost in predanost delu

pa je terjala svoje in še bolj vplivala na njegovo že načeto zdravje.

Novembra 1916 je preminil ostareli cesar Franc Jožef (1830–1916). Novi mladi vladar Karel (1887–1922) je zbujal zaupanje, da bodo razmere poslej drugačne. To se je še okrepilo, ko so aprila 1917 sporočili, da bo znova sklican parlament, do česar je potem zares prišlo mesec dni pozneje. Kakor je zapisal dr. Lukan, je bila prav Krekova zasluga, da je takrat "v široki akciji strnil vse jugoslovanske državnozbornske poslance avstrijske državne polovice v Jugoslovanskem klubu, ki je 30. maja 1917 v majniški deklaraciji zahteval – enakopravno upoštevajoč tudi Srbe – samostojno državo avstrijskih Jugoslovancev pod žezlom habsburške dinastije".<sup>71</sup> V parlamentu izraženo mnenje poslancev pa je potem podprlo še živahno gibanje in zbiranje podpisov med slovenskim narodom, ki je dobilo še večji zagon po tem, ko je deklaracijo in tako tudi delo vsega poslanskega kluba ter usmeritve, ki sta jo v vrstah SLS podpirala dr. Korošec in dr. Krek, podprl tudi škof Jeglič. Ob tem je s svojo pobudo dosegel, da je bila s strani vseh političnih strank septembra t. l. podpisana t. i. ljubljanska izjava, s katero so se pridružili "državnopravni deklaraciji Jugoslovanskega kluba z dne 30. maja t. l.". V izjavi je moč prebrati še omembo načela "samoodločbe narodov".<sup>72</sup>

V teh burnih časih je bil dr. Krek spet živahno dejaven in povsod prisoten, vedno na poti: "danes na



Avtorja in prva borca za majniško deklaracijo dr. J. Ev. Krek in dr. A. Korošec. Vir: Wikipedija, prva svetovna vojna, majniška deklaracija

severu države, jutri na jugu".<sup>73</sup> Zdravje pa ga je pri tem vse bolj zapuščalo. Prav zato se je ob vračanju s Hrvaške na poti ustavil pri prijatelju, župniku Ludviku Bajcu v Št. Janžu na Dolenskem. Tja so ga hodili obiskovat nekateri prijatelji in znanci, med katerimi je bil denimo tudi dr. Lovro Pogačnik (1880–1919).<sup>74</sup> Prav iz omenjene župnije pa se je že pozno ponoči 8. oktobra kot blisk raznesla vest – dr. Krek je za vedno zatisnil oči! O njegovi smrti je poročalo časopisje že naslednjega dne in v obširnih nekrologih so v naslednjih dneh potem opisovali njegovo delo in zasluge za slovenski narod. Slovenec je med drugim tako zapisal: "Dr. Krekovo srce ne bije več. Našlo je mir. Trpljenje in bolešt sta padla danes v slovenska jugoslovanska srca. A nesmrten genij dr. Krekov bo živel večno med nami in bo krepil odporno silo njegovih parlamentarnih tovarišev, celega naroda v boju za našo pravdo. Dr. Krek je umrl, a jugoslovanske ideje ne uniči nobeden več."<sup>75</sup> Poklonili pa so se mu s toplimi in spoštljivimi besedami tudi politični nasprotniki.

Pogreb dr. Kreka se je, kakor je poročal Slovenski gospodar, razvil v pravo "manifestacijo slovenskega naroda v prijateljskem objemu, dokaz edinosti in sveta prisega vsega jugoslovanskega naroda, da hoče ostati tudi preko groba svojega apostola zvest njegovim idejam in neomahljiv v boju za njihovo uresničenje".<sup>76</sup> Prav v omenjenem časopisju so ob njegovi smrti med drugim zapisali, da Slovenci "ne spoznavamo vedno do cela svojih velikih mož, ker jih često sodimo po zunanosti".<sup>77</sup> Zdi pa se, da so sodobniki dr. Kreka dobro vedeli, kdo v resnici je ta mož, ki je, kakor je to lepo zapisal Ivan Cankar (1876–1918), "svojemu narodu dal vse in edino, kar je imel: svoje življenje".<sup>78</sup>

Ob vseh zapisanih besedah, ki so ga slavile in postavljale tako visoko, bi se vse te hvale in časti najbolj ostro otepal prav dr. Krek sam. Morda pa je prav v tej luči mogoče pritrditi Terseglovovi oceni, da je bil v prvi vrsti Štokarjev gospod velik zato, ker je bil "najbolj človek".<sup>79</sup>

**Opombe:**

- <sup>1</sup> Novice, 29. 11. 1865.
- <sup>2</sup> Matevž Perčič, roj. 31. 8. 1809; m. 27. 7. 1833. Glej npr. *Catalogus cleri tum saecularis tum regularid dioecesis Labacensis*, 1874, str. 116.
- <sup>3</sup> Prav tam.
- <sup>4</sup> Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Župnijski arhiv (ŽA) Sv. Gregor, RMK Sv. Gregor 1837–1888, str. 72.
- <sup>5</sup> Rudolf Andrejka, *Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka*, Ljubljana 1932, str. 9.
- <sup>6</sup> Učiteljski tovariš, 15. 12. 1864, str. 386.
- <sup>7</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), I. zvezek, Ljubljana 1923, str. 4–7.
- <sup>8</sup> Učiteljski tovariš, 15. 12. 1868, str. 384.
- <sup>9</sup> Učiteljski tovariš, 1. 3. 1869, str. 80.
- <sup>10</sup> Povzeto po: Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), I. zvezek, str. 8–10.
- <sup>11</sup> Učiteljski tovariš, 15. 3. 1875, str. 96.
- <sup>12</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), I. zvezek, Ljubljana 1923, str. 12.
- <sup>13</sup> V tem času se je šola uradno imenovala: c.-kr. višja gimnazija v Ljubljani. Za večkratna preimenovanja gimnazije glej: *Ljubljanski klasiki 1563–1965*, Ljubljana 1999, str. 21–27.
- <sup>14</sup> *Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1877*, Laibach, 1877, str. 55.
- <sup>15</sup> Povzeto po: Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), I. zvezek, str. 16–21.
- <sup>16</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), I. zvezek, str. 22.
- <sup>17</sup> Prav tam, str. 25.
- <sup>18</sup> Walter Lukan, *Zur Biographie von Janez Evangelist Krek (1865 – 1917)*, Dissertation, Wien, 1984, str. 36 (odslej: Walter Lukan, *Zur Biographie*).
- <sup>19</sup> "Herrn Johann Krek, Neopresbiter, wurde in das k. k. höhere Priester-Bildungsinstitut bei St. Augustin in Wien aufgenommen." V: *Laibacher Dioecesanblatt*, 1888, št. 7, str. 88.
- <sup>20</sup> Naša moč, 26. 10. 1917.
- <sup>21</sup> Diözesanarchiv Wien (DAW), Frintaneum, Protokolle, Bd. 5, Fol. 107rv.
- <sup>22</sup> Podrobneje o omenjenih vpisnicah glej: Alojz Cindrič, *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, Ljubljana 2009, str. 38–43.
- <sup>23</sup> Archiv der Universität Wien, Nationalen, Katholisch-Theologische Nationale, Mikrofilm (MF) 1327, Winter Semester 1888, Krek Johann.
- <sup>24</sup> Walter Lukan, Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled, v: *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva Družba, Celje 1992, str. 11 (odslej: Walter Lukan, Janez Ev. Krek).
- <sup>25</sup> Prav tam.
- <sup>26</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), I. zvezek, str. 29.
- <sup>27</sup> Slovenec, 3. 5. 1892.
- <sup>28</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), I. zvezek, str. 30.
- <sup>29</sup> Kronika župnije Ribnica 1866–1917, rkp. Za posredovane zapise se iskreno zahvaljujem gospe Marini Gradišnik.
- <sup>30</sup> Prav tam.
- <sup>31</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), II. zvezek, 1. snopič, Prevalje 1927, str. 3–4.
- <sup>32</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), IV. zvezek, Celje 1933, str. 173.
- <sup>33</sup> Prav tam, str. 174.
- <sup>34</sup> Ivan Dolenc, Po gorah in cestah: iz spominov na dr. Kreka, v: *Dom in svet 1917*, št. 11/12, str. 312.

- <sup>35</sup> Walter Lukan, *Zur Biographie*, str. 39.
- <sup>36</sup> *Dnevnik škofa Jegliča* (ur. Blaž Otrin – Marija Čipić Rehar), Celjska Mohorjeva družba, Celje 2015, str. 362.
- <sup>37</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), II. zvezek, 1. snopič, str. 36.
- <sup>38</sup> Povzeto po: prav tam, str. 33–44.
- <sup>39</sup> *Dnevnik škofa Jegliča*, str. 342.
- <sup>40</sup> Anton Komlanec, *Dr. Krek in njegov vzgojni vpliv*. Ob 50. letnici, str. 60–61.
- <sup>41</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), II. zvezek, 1. snopič, str. 17–23.
- <sup>42</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), I. zvezek, str. 13–14.
- <sup>43</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), II. zvezek, 1. snopič, str. 44–46.
- <sup>44</sup> Slovenski narod, 12. 6. 1897.
- <sup>45</sup> Ivan Dolenc, Po gorah in cestah: iz spominov na dr. Kreka, v: *Dom in svet* 1917, št. 11/12, str. 313.
- <sup>46</sup> Franc Terseglav, Krek – od vseh najbolj človek, v: *Janez Evangelist Krek (1865–1917)* (ur. Stanko Janežič in Janez Juhant), Slomškova založba, Maribor 1998, str. 34.
- <sup>47</sup> *Dnevnik škofa Jegliča*, str. 361.
- <sup>48</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), IV. zvezek, str. 23–24.
- <sup>49</sup> Prav tam, str. 25.
- <sup>50</sup> *Dnevnik škofa Jegliča*, str. 44.
- <sup>51</sup> Janez E. Krek, *Izbrani spisi* (ur. Ivan Dolenc), IV. zvezek, str. 26.
- <sup>52</sup> Prav tam, str. 41–44.
- <sup>53</sup> Prav tam, str. 163.
- <sup>54</sup> Prav tam, str. 43.
- <sup>55</sup> *Dnevnik škofa Jegliča*, str. 85.
- <sup>56</sup> Prav tam, str. 86 in str. 88.
- <sup>57</sup> Walter Lukan, Janez Ev. Krek, str. 13.
- <sup>58</sup> Cit. po: Vinko Brumen, *Srce v sredini*, Buenos Aires, Editorial Baraga S. R. L, 1968, str. 121.
- <sup>59</sup> Walter Lukan, Janez Ev. Krek, str. 13.
- <sup>60</sup> Naša moč, 2. 11. 1917.
- <sup>61</sup> Slovenec, 8. 10. 1937, str. 3.
- <sup>62</sup> Walter Lukan, Janez Ev. Krek, str. 13.
- <sup>63</sup> Prim. Lukan, *Zur Biographie*, str. 48.
- <sup>64</sup> Naša moč, 2. 11. 1917.
- <sup>65</sup> Vinko Brumen, *Srce v sredini*, str. 37–38.
- <sup>66</sup> Naša moč, 19. 10. 1917.
- <sup>67</sup> France Koblar, *Moj obračun*, Slovenska matica, Ljubljana 1976, str. 199–203.
- <sup>68</sup> O preganjanju duhovščine na Štajerskem glej: Filip Čuček in Martin Moll, *Duhovniki za rešetkami: poročila škofu o poletih 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih*. V: Viri 22, Ljubljana 2006.
- <sup>69</sup> Prim. Walter Lukan, Iz "črnožolte kletke narodov" v "zlatu svobodo": *Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*, Zbirka zgodovinskega časopisa 47, Znanstvena založba Filozofske fakultete: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2014, str. 31, op. št. 78.
- <sup>70</sup> Novi čas, 10. 7. 1915.
- <sup>71</sup> Lukan, Janez Ev. Krek, str. 14.
- <sup>72</sup> Slovenec, 15. 9. 1917, str. 1.
- <sup>73</sup> Slovenec, 9. 10. 1917, str. 2.



<sup>74</sup> Prav tam.

<sup>75</sup> Prav tam, str. 1.

<sup>76</sup> Slovenski gospodar (Sgp), 18. 10. 1917, str. 1.

<sup>77</sup> Sgp, 11. 10. 1917, str. 3.

<sup>78</sup> Naprej, 15. 10. 1917, str. 1.

<sup>79</sup> Franc Terseglav, Krek – od vseh najbolj človek. V: Janez Evangelist Krek (1865–1917), str. 30.

## Viri in literatura

### Arhivski viri:

**Archiv der Universität Wien:** Archiv der Universität Wien, Nationalen, Katholisch-Theologische Nationale, Mikrofilm (MF) 1327, Winter Semester 1888, Krek Johann.

**NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana:** Škofijski arhiv Ljubljana (ŠAL), Sv. Gregor, RMK Sv. Gregor 1837–1888, str. 72.

**Diözesanarchiv Wien (DAW):** Frintaneum, Protokolle, Bd. 5, Fol. 107rv.

**Župnijski arhiv Ribnica:** Kronika župnije Ribnica 1866–1917, rkp.

### Tiskani viri:

*Jahresbericht des k. k. Obergymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1877*, Laibach, 1877.

*Catalogus cleri tum saecularis tum regularis dioecesis Labacensis*, Labaci, 1874.

### Časopisi:

*Laibacher Dioecesanblatt*, 1888.

Naprej, 1917.

Naša moč, 1917.

Novi čas, 1915.

Novice, 1865.

Slovenec, 1892, 1937, 1917.

Slovenski gospodar (Sgp), 1917.

Slovenski narod, 1897.

Učiteljski tovariš, 1864, 1868, 1869, 1875, 1917.

### Literatura:

Andrejka, Rudolf, *Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka*, Ljubljana 1932.

Brumen, Vinko, *Srce v sredini*, Buenos Aires, Editorial Baraga S. R. L, 1968.

Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza, 2009.

Čuček, Filip in Moll, Martin, *Duhovniki za rešetkami: poročila škofu o poletih 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih*. V: Viri 22, Ljubljana 2006.

*Dnevnik škofa Jegliča* (ur. Blaž Otrin – Marija Čipič Rehar), Celjska Mohorjeva družba, Celje 2015.

Dolenc, Ivan, Po gorah in cestah: iz spominov na dr. Kreka, v: Dom in svet 1917, št. 11/12, str. 312.

Koblar, France, *Moj obračun*, Slovenska matica, Ljubljana 1976.

Komlanec, Anton, Dr. Krek in njegov vzgojni vpliv. Ob 50. letnici dr. Janeza Ev. Kreka, Ljubljana 1917.

Krek, Janez E., *Izbrani spisi*, 1. zvezek, Ljubljana 1923.

Krek, Janez E., *Izbrani spisi*, II. zvezek, 1. snopič, Prevalje 1927.

Krek, Janez E., *Izbrani spisi*, IV. zvezek, Celje 1933.

*Ljubljanski klasiki 1563–1965* (ur. Živka Črnivec et al.). Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.

Lukan, Walter, *Zur Biographie von Janez Evangelist Krek (1865 – 1917)*, Dissertation, Wien, 1984.

Lukan, Walter, Janez Ev. Krek – biografski in bibliografski pregled, v: *Krekov simpozij v Rimu*, Mohorjeva Družba, Celje 1992.

Lukan, Walter, Iz "črnožolte kletke narodov" v "zlato svobodo"?: *Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*, Slomškova založba, Maribor 1998.

Terseglav, Franc, Krek – od vseh najbolj človek, v: Janez Evangelist Krek (1865–1917) (ur. Stanko Janežič in Janez Juhant), Zbirka zgodovinskega časopisa 47, Znanstvena založba Filozofske fakultete: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2014.